

HISTÓRIA

EGYETEMI IFJÚSÁGI SZERVEZETEK A HORTHY-KORSZAKBAN

VÁZLATOS ÁTTEKINTÉS

ETANULMÁNY ALCÍME ÍRÁSOM JELLEGÉT ÉS KORLÁTAIT JELZI. 25 év egyetemi ifjúsági szervezeteinek, mozgalmainak átfogó és kellően részletes ismertetését ugyanis nemcsak e tanulmány terjedelmi keretei nem teszik lehetővé, hanem elsősorban e témakör kutatásának „fehér foltjai”. Jómagam több mint másfél évtizeddel ezelőtt írt munkámban csak e korszak első éveit dolgoztam fel, számos más munka – mint ez a közölt irodalomból is megállapítható – túlnyomórészt a korabeli egyetemi ifjúsági mozgalmak progresszív irányzataival, törekvéseivel foglalkozott, e korszak domináló egyetemi ifjúsági szervezeteinek, a bajtársi egyesületeknek történetéről csak néhány tanulmány, cikk jelent meg. E „fehér foltok” megszüntetése, a bajtársi egyesületek történetére vonatkozó, a jelentős hiányok ellenére igen nagy mennyiségű és szétszórt levéltári forrásanyag, valamint a széleskörű, az egyetemi ifjúsági szervezetek országos és helyi lapjain kívül egyes napilapok és folyóiratok feldolgozására is kiterjedő, monografikus igényű kutatásokat igényelt volna, amelyre más, alapvető kutatási feladataim miatt nem vállalkozhattam.

Mindezt figyelembe véve e korszak egyetemi ifjúsági szervezeteiről, azok politikai arculatáról, tevékenységéről, az e perióduson belüli változásokról valóban csak a fő vonásokat bemutató „vázlatos áttekintést” tudok adni, utalva azokra a lényeges kérdésekre, amelyek még további kutatást igényelnek.

Történelmi előzmények

Az 1867. évi kiegyezéstől a századfordulóig terjedő időszakban az egyetemi ifjúsági szervezetek lényegében az ún. hivatalos, kébelbeli egyesületek (egyetemi körök, segélyegyletek, önképző, kulturális és sportegyesületek) voltak, a század végén már 70 ilyen egyesület működött. Tevékenységük egyes ünnepek megrendezésére és az évenkénti vezetőségválasztásokra korlátozódott, politikai állásfoglalásra részükről – néhány szórványos tüntetéstől eltekintve – nem került sor, a társadalmi problémák pedig teljesen érdeklődésükön kívül maradtak. A 80-as évek végétől – a dualizmus rendszere antinómiáinak kiéleződésével – kétségkívül erősödött az egyetemi ifjúság politikai aktivitása, ami elsősorban a függetlenségi ellenzék közjogi-nemzeti törekvéseit, akcióit támogató ismétlődő tüntetésekből nyilvánult meg, de egyes esetekben, így különösen az egyházpolitikai reformok megvalósításáért folytatott küzdelmek idején liberális jellegű állásfoglalások, tüntetések is előfordultak.

A századforduló után jelentős változások történtek az egyetemi ifjúsági mozgalomban, megkezdődött a politikai polarizálódás, a konzervatív és a progresszív irányzatok szétválásának folyamata. A még 1898-ban megalakult és lényegében a klerikális Néppárt politikáját képviselő „egyetemi nemzeti párt” megszerezte az Egyetemi Kör vezetését, és az 1900-as

évek elején több szélsőséges akciót („kereszt-hecc”, „Pikler-hecc”) szervezett. Tevékenységük azonban csak átmeneti eredménnyel járt, a következő években ismét a függetlenségi párt befolyása erősödött az egyetemi ifjúság körében; kisebb-nagyobb tömegeik aktívan részt vettek az 1903. és 1904. évi ellenzéki tüntetéseken, és támogatták az 1905. évi választáson győzelmet aratott koalíciós pártokat.

Ugyanebben az időben kialakultak és megerősödtek az egyetemi ifjúság progresszív erőinek szervezetei is, előbb a szocialista diákok mozgalma, ennek visszaesése, majd megszűnése után pedig az 1908-ban megalakult Galilei Kör, egyes hibái ellenére a háború előtti időszak legjelentősebb egyetemi ifjúsági szervezete. A Galilei Kör világnézeti-politikai arculatát a szociálliberális vonásokat is tartalmazó polgári radikalizmus és a marxi szocializmus sajátos keveredése jellemezte. A Kör működésének középpontjában a széleskörű és magas színvonalú propaganda munka állt, de mindinkább bekapcsolódott az egyetemi politikai életbe is, felvéve a harcot az egyetemi ifjúság konzervatív irányzataival, amelyek fő szervezeti erejét ezekben az években – a „hivatalos” egyetemi egyesületek háttérbe szorítása után – a katolikus ifjúsági szervezetek és kollégiumok jelentették.

1918 októberében a progresszív irányzatok előretörték az egyetemi ifjúsági mozgalomban, az egyetemi ifjúság haladó erői – köztük a katonahallgatók tömegei – jelentős szerepet játszottak az „őszirózsás forradalom” napjaiban. A polgári demokratikus forradalom időszakában a haladó erők domináltak az egyetemi ifjúság soraiban; a Galilei Kör taglétszáma gyorsan emelkedett, és megalakult a Szocialista Diákok Szervezete. November végén aktivizálódtak a jobboldali-konzervatív egyetemi ifjúsági szervezetek is, december 1-jén megalakították az ún. piros-fehér-zöld blokkot, majd ennek elhalála után más jobboldali szervezeteket. A Tanácsköztársaság idején csak a Szocialista Diákok Szervezete, ennek 1919 április végén történt feloszlása után pedig az egyes értelmiségi szakszervezetek ifjúságosztályai működtek. Tevékenységük elsősorban az agitációs és propaganda munkára irányult, de több karon, főiskolán foglalkoztak a tanulmányi reform kérdéseivel, és képviselők néhány fakultáson részt vettek a kari tanács helyett létrehozott kari bizottságokban is. E szervezetek aktivitása június közepétől – a Tanácsköztársaság külső és belső helyzetének alakulásával összefüggésben – csökkent. Ugyanakkor az egyetemi ifjúság egyes jobboldali csoportjai bekapcsolódtak az ellenforradalmi szervezkedésekbe.

Az egyetemi ifjúsági mozgalom új szervezeti kereteinek kiépülése (1919–1921)

Az egyetemi ifjúság jobboldali-ellenforradalmi csoportjai közvetlenül a Tanácsköztársaság bukása után akcióba léptek. Már augusztus 7-én megalakult a műegyetemi, majd néhány nap múlva a tudományegyetemi zászlóalj, amelyek 1919 őszén – Horthy csapatainak bevonulásáig – Budapesten a legjelentősebb karhatalmi erőt jelentették. A későbbiekben néhány vidéki felsőoktatási intézményben is sor került katonailag szervezett vagy paramilitáris karhatalmi alakulatok szervezésére. E karhatalmak – elsősorban a budapesti zászlóaljak – fontos katonai és politikai funkciót láttak el az ellenforradalmi rendszer kiépítésében, egyes objektumok őrzésével, sztrájkok letörésével stb. Tevékenységük szerves részét alkotta az általuk megszállva tartott egyetemekről a haladó fiatalok terrorisztikus eltávolítása.

E karhatalmak rövidesen létrehozták politikai szervezeteiket is; már 1919 augusztusában megalakultak az egyetemi zászlóaljakkal szorosan összefonódott bajtársi egyesületek előkészítő bizottságai, majd ezt követően „hivatalosan” 1920 februárjában alakult meg a Hungária Magyar Technikusok Egyesülete, 1920 nyarán pedig a Turul Szövetség. A harmadik bajtársi szövetség, a katolikus jellegű Foederatio Emericana 1921 júniusában jött létre (míg a legitimista szellemű Szent István Bajtársi Szövetség hivatalos formában csak 1927-ben alakult meg).

A régi „kebelbeli” egyetemi ifjúsági egyesületek és a felekezeti egyesületek nagy része 1919 augusztusában ismét megkezdte működését a Magyar Ifjak Nemzeti Egyesülésébe tömörülve, majd 1920 februárjában ezek az egyesületek létrehozták a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetségét (MEFHOSZ), amelynek néhány hónapig a Turul Szövetség is tagja volt.

Az egyetemi zászlóaljok és a jobboldali, ill. szélsőjobboldali egyetemi ifjúsági szervezetek politikai ideológiáját elsősorban a forradalomellenesség, az antiliberalizmus, a nacionalizmus és különösen az antiszemitizmus jellemezte. Nacionalizmusukat, a sovinszta nézetek és a tényleges nemzeti sérelmek összemosódását jelentős részben Trianon traumája indokolta; a nacionalista hangulat fokozódását a megszállt területekről menekült hallgatók nagy száma is erősítette. Antiszemitizmusukat több tényező motiválta: a zsidó értelmiségiek, diákok számottevő részének a forradalmakban játszott szerepe (a zsidóság, mint e forradalmak okozója és tevékeny részese elleni kollektív megtorlás követelésével), nem kis mértékben a rasszista szemlélet, különösen pedig a háború utáni súlyos viszonyok között a keresztény középosztálybeli fiatalok egzisztenciális bizonytalansága, ill. annak torz tükröződése, a zsidó konkurencia kiküszöbölésének törekvése.

Ez tette érthetővé, hogy e, részben fasiszta típusú egyetemi ifjúsági szervezetek fő követelése ezekben az években a zsidó hallgatók számának radikális csökkentése, ennek érdekében e hallgatók erőszakos eltávolítása, az 1919/20. tanév I. félévében az oktatás megkezdésének megakadályozása, II. félévében a „karhatalmi szemeszter” megvalósítása, majd a szélsőjobboldali politikai pártok, szervezetek és az egyetemi tanári karok ez idő tájt meghatározó szerepet játszó szélsőséges részének támogatásával az 1920. évi XXV. t.c., az ún. numerus clausus-törvény kivívása és érdekeiknek megfelelő végrehajtása volt.

1919 őszén és 1920 első hónapjaiban – elsősorban a keresztényszociális demagógiának, az Új Nemzedék jobboldali radikalizmusának, valamint nem utolsósorban Szabó Dezső ideológiájának hatására – a „magyar forradalom” és a „magyar szocializmus” hirdetése is megjelent a jobboldali egyetemi ifjúsági szervezetek folyóiratainak hasábjain. Ez lényegében a Tanácsköztársaság bukása után előtérbe került köztisztviselői-katonatiszti csoportok és ezek „természetes” szukreszcenciáját alkotó egyetemi ifjúsági rétegek nagyobb hatalmi-politikai törekvéseinek és a gazdasági „őrségváltás” igényének kifejezését jelentette. 1920 tavaszától nyaratól azonban, számos körülménnyel összefüggésben a „magyar forradalom”, a „magyar szocializmus” már nem szerepelt a jobboldali, ill. szélsőjobboldali egyetemi ifjúsági szervezetek politikai ideológiájában.

Az egyetemi ifjúsági szervezetek politikai tevékenységének két jelentős eseménye volt még a Horthy-korszak első éveiben: az ún. nyugat-magyarországi felkelésben, majd a második királypuccs során a „budaörsi csatában” való aktív részvételük.

Az egyetemi ifjúsági szervezetek a bethleni konszolidáció időszakában

A második királypuccs meghiúsítását, a Habsburg-restauráció kísérletének leverését követően a politikai konszolidáció folyamata felgyorsult. Bethlen a legitimista irányzat legyőzésével, a szociáldemokrata párttal való megegyezéssel, majd az egységes párt megalakításával (gyakorlatilag a kiscsardapárt elnyelésével) megteremtette a politikai konszolidáció megvalósításához szükséges feltételeket. Ez pedig szükségképpen a jobboldali, ill. szélsőjobboldali egyetemi ifjúsági szervezetek bizonyos mérvű háttérbe szorítását, politikai súlyának, szerepének csökkenését jelentette.

A bethleni konszolidáció időszakában az egyetemi ifjúsági szervezetek közül kétségkívül a bajtársi egyesületek voltak a legerősebbek. A Turulnak 1924-ben 36, 1929-ben 48 tagedgyesülete, a Hungáriának 1921-ben 17, 1929-ben 30 csoportja működött, míg az Emeri-

canának 1924-ben 17, 1928-ban 41 corporatio-val rendelkezett. Létszámuk pontos megállapítása nem lehetséges, mert a bajtársi egyesületeknek – mint arra szervezeti felépítésük ismertetése során még visszatértek – nem csak egyetemi-főiskolai hallgató tagjai voltak. Egy 1930. évi, a tudományegyetemekre, a műegyetemre, a közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra kiterjedő felmérés szerint a hallgatók 47,1%-a volt tagja valamelyik bajtársi egyesületnek: a Műegyetemen 57,8, a jogakadémiákon 47,5, a tudományegyetemen 46,0, a közgazdaságtudományi karon pedig 43,4%-a. A bajtársi egyesületekbe szervezett hallgatók aránya az 50%-ot meghaladta a szegedi és a pécsi tudományegyetemen, valamint különösen a miskolci jogakadémián. Ami a tudományegyetemek egyes karait illeti: a bajtársi egyesületek tagjainak aránya kétségtől az orvostudományi karokon volt a legnagyobb.

A Turul Szövetség szervezeti felépítését és szokásrendjét a német Burschenschaftok mintájára alakította ki, a német szervezeti elemeket és szokásokat többnyire honfoglaláskori, ill. koraközépkori magyar és latin elnevezésekkel látva el. A Turulba belépők 3 félévig daruk (apródok) voltak, ezt követően levették, az oklevél megszerzése után pedig mint öregurak (dominusok) alkották a Turul tagságát. A Turul tagjai voltak még a tiszteletbeli öregurak, a patronusok és a pártoló tagok. A Turul tagegyesületeit általában karok, ill. intézmények szerint szervezték (így pl. az orvostudományi karok bajtársi egyesülete a Csaba, a bölcsész-kari az Árpád, a jogi kari a Werbőczy nevet viselte), de voltak területi jellegű egyesületek is. A tagegyesületek élén a magister (tanárelnök) és a vezérség (a vezér és két alvezér) állt. Az egyesületek törzsekre oszlottak. Az egyes bajtársi egyesületeket az Attila helyi szervezet irányította, 1924-ben ezek kerületi vezérségekké alakultak át.

A Turul Szövetség központi szervei a Nagytanács (szenátus), a fővezérség (a fővezér és a 6 országos vezér), az Országos Gyulaszék, a Számvizsgáló Bizottság és az Országos Követtábor voltak. Az egyes bajtársi törzsek havonta legalább két táborozást tartottak, meghatározott táborozási renddel (Officium az ún. komoly pohárral, az Inofficium és végül a Gaudeamus vagy Fidelitas, a víg pohárnak nevezett pohárköszöntővel, majd az ivászat különböző fokozataival).

A Hungária Magyar Technikusok Egyesületének szervezeti felépítése fő vonásaiban hasonló volt a Turuléhoz. A Hungária tagjai legalább két hónapos noviciusi idő után az apródok (juniorok), a levették (seniorok), az öregurak (dominusok) és a patronusok voltak. Az egyes csoportok vezetője a csoportfő (praeses) volt, a nagyobb csoportokon belül alcsoportok (fészkek) alakultak. A Hungária vezető szervei a Nagygyűlés, a törzs és a vezérek tanácsa voltak. A Hungária élén a magister (tanárelnök) és a hét vezér állt. A Hungária szokásrendje is több tekintetben megegyezett a Turuléval.

A legbonyolultabb a Foederatio Emericana szervezete volt. Az Emericana a németországi Cartell Verband-ot tekintette modelljének, a keresztény középkori-lovagi terminológia alkalmazásával. Az Emericana corporatioi három részből álltak: a dominusok conventjéből, a levették és az apródok curiájából, valamint a nagyszonyok és a kisaszonyok familiájából. A corporatio és egyben a convent irányítója a protector volt, vezetője a prior, a curia élén a sentor állt, a familia élén pedig a domina. Egyes, felsőoktatási intézménnyel nem rendelkező vidéki városokban működtek önálló conventek és coloniák is.

Az Emericana tanácskozó szervei a Protectoratus, a Patronatus, a Priori Concilium, a Lelkeszi Corona, a Dominák gyűlése és a Seniorok Praesidiuma voltak. Határozó szervei a közgyűlés szerepét betöltő Nagykáptalan, a választmányt jelentő Káptalan, a becsületszék és a fegyelmi bíróság voltak. Az Emericana vezető szerve a vezérség volt, tagjai a Commendator (vezér), a Praeceptor (alvezér), az Anonymus (főtitkár), a diákpolitikát irányító Magister Magnus, a Praelatus és az Archiadvocatus (főügyész), a vezérség végrehajtó szerve pedig a Cancellaria. Az Emericana területileg szervezett nagypriorításokra oszlott. 1927-ben az

Americanának fakultásokként blokkjai alakultak, élükön a blokk-seniiorral. A curiák szokásrendje szintén hasonló volt a Turuléhoz, a Fidelitas azonban „szigorú katolikus formák között” történt (gyakorlatilag mérsékeltébb ivászattal).

A bajtársi egyesületek meghatározott színeket, jelvényeket és tányérsapkát viseltek. (A Turul tagjai fekete, a Hungáriáé kék, az Emericanéé zöld, a Szent Istváné pedig fehér tányérsapkát hordtak.)

A MEFHOSZ – amelyhez túlnyomórészt a régi „hivatalos” egyesületek tartoztak – a bajtársi egyesületek mögött fokozatosan háttérbe szorult, ehhez botrányba fulladt diák-szociális akciói (lisztakció, sorsjegy-akció) is hozzájárultak. A katolikus egyesületek csúciszerve az 1921-ben alakult Országos Magyar Katolikus Főiskolai Diákszövetség volt (ennek egy ideig az Emericana is tagja volt, később azonban kilépett a szövetségből). E szövetségnek 1929-ben – az Emericánát nem számítva – 40 tagegyesülete volt. A protestáns diákegyesületek 1922-ben Magyar Protestáns Diákszövetségbe tömörültek, amelyhez 1929-ben 26 egyesület tartozott. A Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség nem csatlakozott e csúciszervhez. Felekezeti jellegű egyesület volt az 1927-ben alakult Magyar Izraelita Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Egyesülete is. Országos szövetséget alkottak 1923-ban továbbá a területi egyesületek (DEFHE, FEFHE, SZEFE) is. E szervezetek, egyesületek azonban – a bajtársi egyesületekhez képest – lényegesen kisebb súllyal rendelkeztek, és szűkebb körű tevékenységet folytattak. Megjegyzendő, hogy még korábban (1907-ben) megalkult a Magyar Főiskolai Sportszövetség is, amelynek 1929-ben 19 tagegyesülete volt.

A rendkívül nagyszámú egyetemi ifjúsági egyesület tevékenységének bizonyos mérvű koordinálására előbb (1922-ben) 12-es bizottság alakult, majd 1923-ban a Magyar Ifjúsági Nagybizottság, végül pedig 1929 augusztusában a Magyar Nemzeti Diákszövetség (amelyhez azonban sem az Emericana, sem a MEFHOSZ nem csatlakozott).

A Turul és a Hungária új típusú, fő vonásait tekintve fasiszta jellegű ifjúsági szervezetek voltak. A 20-as években a Turul alapvetően a Gömbös vezette fajvédő csoport (majd párt) és más szélsőjobboldali szervezetek politikáját képviselte; a Turul tagjai – Antal István emlékiratait idézve – „a szélső jobboldali pártoknak és mozgalmaknak lettek szószólói, amely mozgalmak és pártok túlnyomórészt az ő soraikból toborozták azt a mozgékony agitációs tömeget, amely Budapest utcáira a húszas években annyira reányomta a bélyegét”. A Hungária politikai irányvonala többnyire megegyezett a Turulével, a fajvédőkkel való kapcsolata azonban kevésbé volt szoros. E bajtársi egyesületek politikai tevékenységének fő formája a szinte évenként megismétlődő antiszemita akciók, atrocitások, tüntetések voltak. Ezek rövid krónikája:

- 1922 október elején tüntetések az ún. Goldberger-ügy miatt;
- az 1923. március 15-i budapesti ünnepély után rendőri beavatkozást is előidéző botrányos utcai tüntetés, néhány nappal később atrocitások a debreceni tudományegyetemen;
- 1923 decemberében az Erzsébet Tudományegyetem akkor még Budapesten működő orvoskarán a Pázmány Péter Tudományegyetem Turul-egyesületei által szervezett zavargás;
- 1924 májusában a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen az ún. hullagyalázási ügy miatti verekedések;
- 1924 őszén a hónapokig húzódó, a soproni Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskolára felvett két zsidó hallgató eltávolítására irányuló súlyos zavargások és ezek országos „kiszűgázása”;
- 1926 októberében tüntetések a numerus clausus-törvény egyes rendelkezéseinek értelmezése és Ádám Lajos professzor kinevezése miatt;

- 1927 októberében nagyarányú tüntetések a numerus clausus-törvény Bethlen által bejelentett módosítása (valamint Szomory Dezső: *A nagyasszony* c. színművének Nemzeti Színház-béli repríze) ellen, majd novemberben újabb, a vidéki egyetemekre is kiterjedő atrocitások, tüntetések a numerus clausus-törvény módosítására vonatkozó törvényjavaslat benyújtását követően;
- 1928 október–novemberében súlyos atrocitások és utcai tüntetések 14 jelesen érettségizett – és a Pázmány Péter Tudományegyetem által visszautasított – zsidó hallgató Klebelsberg által elrendelt felvétele miatt, majd e tüntetések áterjedése a vidéki egyetemekre;
- 1929 októberében újabb rendezvényt a jelesen érettségizett zsidó hallgatók felvételére vonatkozó miniszteri rendelkezés (és emiatt a zsidó hallgatók számának bizonyos mérvű növekedése) kapcsán.

E szervezetek tevékenységével kapcsolatban megemlíthető még, hogy jóllehet az egyetemi zászlóalj, mint fegyveres alakulatok a második királypuccs után megszűntek, e zászlóaljok sztrájkító funkciójának további ellátásáról egy 1921. évi belügyminiszteri rendelet alapján létrehozott nemzeti munkavédelmi szervezet keretében intézményes gondoskodás történt. Az NMV műegyetemi és tudományegyetemi csoportjai az 1922-ben létesített Horthy Miklós Kollégiumban nyertek elhelyezést, rendszeres kiképzésben részesültek, és a következő években jelentős szerepük volt egyes sztrájkok – így az 1923 augusztusi mozdonyvezetői és fűtősztrájk, valamint az 1923. és 1924. évi nyomdászsztrájk – letörésében, a BM kísérleti nyomdáját pedig 1930 tavaszán azzal a feltétellel adták át a műegyetemnek, hogy a műegyetem köteles az NMV által meghatározott számú, „teljesen megbízható” hallgatót nyomdásszá kikepezni, és sztrájk esetén e nyomdat személyzetével együtt a BM-nek átengedni.

A ciszterciek vezetése alatt álló Emericana a konzervatív katolikus felfogást képviselte, a rendelkezésre álló források szerint Prohászka nézetei különösebb hatást nem gyakoroltak az Emericánára, és e szövetségnek nem volt szorosabb kapcsolata a keresztény gazdasági és szociális párttal sem. Az Emericana nem azonosította magát a keresztény kurzus ideológiájával és politikájával; már 1923-ban bírálta a Turult és a Hungáriát, amelyek, „miként a politikai pártok is, a keresztény jelszóval indultak újtukra, de úgy, hogy a kereszténységet nem világnézlettel, hanem a faj gondolatával szembesítették, úgy, hogy kereszténység tulajdonképpen annyit jelentett, mint »nem-zsidó« s még leghelyesebben antiszemitizmus”.

Az Emericana – elsősorban politikai elszigetelődésének elkerülése érdekében – ugyan hozzájárult az Ifjúsági Nagybizottságnak a numerus clausus-törvény értelmezésével kapcsolatos 1926. szeptember 21-i határozatához, és 1927 őszén a Priori Concilium, majd külön nagygyűlés, valamint több corporatio tiltakozott a numerus clausus-törvény módosítása ellen, az atrocitásokban azonban nem vett részt. (Az Emericana vezérségének 1928. november 5-i körlevele elrendelte, hogy „minden egyes emericánás saját érdekében minden rendezvénytől tartózkodjék és minden ilyen irányú kísérletet erejéhez mérten akadályozzon meg”.)

Az Emericana és a többi bajtársi egyesület (elsősorban a Turul) ellentétéhez a párbaj-kérdés is hozzájárult. Az Emericana alapszabályaiban ugyanis – a katolikus egyház előírásainak megfelelően – a párbaj tilalma is szerepelt. A bürokratikus ügyintézés mellett feltehetőleg ez volt a fő oka annak, hogy az Emericana alapszabályainak minisztériumi jóváhagyása több mint másfél évig elhúzódott. (Mint Huszár Károly ez ügyben a Nemzetgyűlés 1924. június 18-i ülésén elhangzott interpellációjában mondta: „Állítólag bizonyos helyen az a felfogás érvényesült, hogy nem szabad megengedni, hogy az egyetemi hallgatók egy ilyen antimilitarista, vagy a katonaságnak nem kedvező, a harci szellemet nélkülöző nevelésben részesüljenek.”) A párbaj kérdésében egyébként az Emericana a püspöki kar támogatását is kérte, és az 1931. október 14-i püspökkari értekezlet „a leghatározottabban” állást foglalt a párbaj ellen.

A MEFHOSZ a Turul és a Hungária antiszemita akcióit – konkurálni igyekezve e bajtársi egyesületekkel – nyilatkozataival, állásfoglalásaival ismételtelen támogatta.

Az egyetemi ifjúsági szervezetek politikájának a bethleni konszolidáció időszakában is szerves részét alkotta Trianon revíziójának – a 20-as évek külpolitikai viszonyai között teljesen irreális – állandó és hangos követelése.

A kormányzat politikáját az egyetemi ifjúsági szervezetekkel, elsősorban a bajtársi egyesületekkel kapcsolatban sajátos kettősség jellemezte. A sorozatos atrocitások, a konszolidáció által megteremtett „törvényes rend” veszélyeztető, az egyetemek falain is gyakran túllépő botrányos tüntetések természetesen nyugtalanították a kormányt.

A minisztertanács több alkalommal is foglalkozott az egyetemi „excessusok” kérdésével: így 1922. október 6-án, 1924. október 10-én (amikor a soproni főiskola egy félévre való bezárását határozta el), 1927. november 25-én (úgy foglalva állást, hogy amennyiben folytatódna a tüntetések, az egyetemeket be kell csukni, és szükségesnek tartva az egyetemi ifjúsági egyesületek revíziójának későbbi időpontban történő végrehajtását), valamint 1929. október 25-én (amikor is Walko külügyminiszter közlése szerint az ország presztízisének igen ártnak „a főiskolákon állandóan ismétlődő zsidóüldözés és diákszavargások”, Bethlen pedig felhívta Klebelsberg figyelmét e kérdés „komoly rendezésére”, és kijelentette, hogy „nem fogja tűrni ezen terrorisztikus jelenségek további megismétlődését”).

Klebelsberg az 1927., 1928. és 1929. évi diákszavargásokkal kapcsolatban szigorú rendelkezéseket adott ki, néhány alkalommal az egyetemek bezárását is elrendelte, az atrocitások szervezőivel szemben azonban erélyesebb fellépésre nem szánta el magát (célszerűtlennek tartva a túlságos szigor alkalmazását, mert – mint azt az 1927. októberi atrocitásokkal kapcsolatban a képviselőházban mondotta – „ezek a mi gyerekeink. És egy kultuszminiszternek ezeket minden körülmények között szeretnie kell”), és a VKM a Turul Szövetséget gyakorta anyagi támogatásban részesítette.

A bethleni konszolidáció időszakának általános politikai viszonyaival is összefüggő ellentmondásos helyzet rendezését, az egyetemi ifjúsági szervezetek reformját a VKM a 20-as évek elejétől szükségesnek tartotta. 1922-ben az egyetemi ifjúsági szervezetek feletti felügyelet feladatának ellátására „főiskolaközi tanári bizottság” létesítését tervezte, e terve azonban papíron maradt. Klebelsberg 1923 áprilisában átirattal fordult a belügyminiszterhez, javasolva hogy a tárcája körébe tartozó ifjúsági egyesületek kormányhatósági ellenőrzése és alapszabályainak jóváhagyása a VKM hatáskörébe kerüljön, Rakovszky belügyminiszter azonban ehhez nem járult hozzá, hangsúlyozva, hogy az egyesületek működésének hatósági ellenőrzése „elvitathatatlanul állambiztonsági, illetve közbiztonsági feladat”. Az 1928. októberi egyetemi atrocitásokkal, tüntetésekkel kapcsolatban az egyetemi ifjúsági egyesületek olyan irányú reformját tekintette szükségesnek Klebelsberg képviselőházi felszólalásában, hogy azok aktív tagjai csak az egyetem fegyelmi hatósága alatt álló egyének lehessenek, és a bajtársi egyesületek alapszabályainak revízióját az 1928. november 10-i rektori értekezleten is – a miniszterelnök és a belügyminiszter egyetértésére hivatkozva – elkerülhetetlenül szükségesnek ítélte. Magyar Zoltán, a VKM tudománypolitikai ügyosztályának vezetője is az egyetemi ifjúság szociális gondozásával és szervezeteivel foglalkozó 1929. évi emlékiratában arra mutatott rá, hogy a diákszervezetek ügye „nincs még nyugvóponton”, egyrészt „alapszabályaik még nincsenek végleg megállapítva”, másrészt „a meglévő alapszabályok egyes rendelkezései ellen az egyetemi és kormányhatóságoknak aggodalmaik vannak”, nincs diákegység, és mindezek alapján „a diákszervezetek kérdése közigazgatási szempontból végre rendezésre szorul”. E rendezésre, az egyetemi ifjúsági szervezetek működésének jogi szabályozására azonban a bethleni konszolidáció időszakában nem került sor.

Ami az egyetemi hatóságok és a bajtársi egyesületek viszonyát illeti: azokon az egyetemeken és karokon, amelyek vezetése a 20-as években jobboldali, sőt olykor szélsőjobboldali erők kezében volt (elsősorban a Pázmány Péter Tudományegyetemen és a műegyetemen) a Turul, ill. a Hungária teljesen „birtokon belülre” került, az egyetemen, ill. az egyes karokon saját helyiségekkel rendelkezett, és akcióikat az egyetem vezetése elűrtte, sőt nem ritkán támogatta. A bajtársi egyesületek tevékenységének támogatásában magisterei és patronusai, az Ifjúsági Nagybizottság tanártagjai jártak az élen (köztük Balás Károly, Bárony János,

Hekler Antal, Hoór Károly, Kenyeres Balázs, Rohringer Sándor, Szily Kálmán és Teleki Pál). Az atrocitások kezdeményezőit, aktív résztvevőit az intézmények, ill. karok vezetői az esetek többségében sajátos módon nem tudták felderíteni. (Mint a budapesti orvoskar dékánja mondta az 1924. október 14-i kari ülésen: „Vizsgálataink eredménye majdnem kétségtelenül az, hogy ezeket a zavargásokat egyáltalában nem is a hallgatók idézték elő, hanem az egyetemtól egészen távol álló, idősebb egyének.”) Ama kevésszámú esetben pedig, amikor az atrocitások résztvevőit azonosítani tudták, nevésegesen enyhe fegyelmi ítéleteket hoztak. Azokban az intézményekben, karokon viszont, amelyek vezetésében a jobboldali erőknél nem volt meghatározó szerepe, a bajtársi egyesületek tevékenysége gyakran konfliktusokat idézett elő.

Megjegyzendő még e kérdéssel kapcsolatban, hogy a bajtársi egyesületek támogatása ebben az időszakban elsődlegesen a Turulra és a Hungáriára vonatkozott, az Emericának számos intézményben, karon nem biztosítottak helyiséget, sőt a Pázmány Péter Tudományegyetem Tanácsának 1923. február 27-i határozata szerint az egyetem hallgatói – fegyelmi terhe mellett – csak a határozat mellékletében felsorolt egyesületek tagjai lehetnek; e mellékletben azonban a jóváhagyott alapszabályokkal akkor még nem rendelkező Americana nem szerepelt...

A 20-as évek végén – az előző évek gyakorlatától eltérően – új problémák merültek fel, új törekvések jelentkeztek az egyetemi ifjúság és általában a fiatal értelmiség mozgalmaiban. Kiváltó oka nem kis részben a növekvő értelmiségi munkanélküliség volt. A konzervatív irányzatú *Magyar Szemlé*-ben számos cikk foglalkozott a diplomás fiatalok elhelyezkedésének nehézségeivel, az „öregék” és a „fiatalok” ellentétével, a nagyobb politikai szerepre törekvő harmincévesek nemzedékével, valamint nem utolsó sorban az egyetemi ifjúság, a fiatal értelmiség társadalomszemléletének változásaival. A 20-as évek végén ugyanis az egyetemi ifjúság egy része kiábrándult a bajtársi egyesületek egyoldalú politikájából, és érdeklődésük a társadalmi problémák, elsősorban az agrárkérdés felé fordult.

Az ezzel kapcsolatos progresszív törekvések különböző szervezeti keretekben és formában jelentkeztek. Az „eszmélő ifjúság” első jelentősebb megmozdulása az 1928. májusi Ady-ünnepség és az *Ifjú szívekben élek* c. esszékiötet kiadása volt. A társadalmi problémákkal, különösen a parasztság helyzetével való foglalkozás előtérbe került a még 1925-ben megalakult Bartha Miklós Társaságban is, amelyben 1929 elejétől erősödött a radikális szárny befolyása. (Klebelsberg 1929. február 12-i bizalmas leiratában arról tájékoztatta a rektorokat, hogy felhívták a figyelmét a Bartha Miklós Társaság tevékenységére, „amely állítólag a felosztott Galilei Kör szerepét látszik lassú, céltudatos munkával átvenni”, és kérte a rektorokat az ezzel kapcsolatos tapasztalataik, értesüléseik közlésére.) A Bartha Miklós Társaság még 1928 őszén irodalmi alosztályt, szociálpolitikai bizottságot, valamint falubizottságot hozott létre, vitaciklust rendezett, és 1929 őszén megindította az Új Magyar Föld c. folyóiratot (amelynek azonban csak három száma jelent meg).

A progresszív törekvések egy másik központja a Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség (más néven Pro Christo Szövetség) Hársfa utcai Diákháza volt. Szegeden az egyetemi Bethlen Gábor Kör – a még a háború előtt szervezett újpesti Főiskolai Szociális Telep tapasztalatait is hasznosítva – agrársettlement-mozgalmat, falukutatást indított; e mozgalomból fejlődött ki 1930-ban a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma.

A progresszív fiatalok fejlődésére jelentős hatást gyakorolt a felvidéki magyar ifjúság Sarlók-mozgalma, valamint részben az Erdélyi Fiatalok tevékenysége is. A Bartha Miklós Társaság és a sarlókok kezdeményezésére a MEFHOSZ is magáévá tette az egyetemi ifjúság szociális problémáinak megtárgyalására diákparlament rendezésének tervét, utóbb ezt az ifjúság egészét érintő aktuális kérdések megvitatására kívánták kiszélesíteni. 1929 őszén azonban a Turul és a Hungária élesen ellenezte e parlament megrendezését (az Americana 1929. november 9-i protectori konferenciája az ifjúsági parlamenten való részvétel kérdésé-

ben nem foglalt állást, szükségesnek tartva ez ügyben a hercegrímás döntésének kikérését), és így végül is e parlament megrendezésére nem kerülhetett sor.

Demokratikus diákcsoport alakult 1929-ben a miskolci evangélikus jogakadémián is, amely megszerezte a Miskolci Joghallgatók Testülete vezetését, és 1930 tavaszán kiadta a Kőtörő c., liberális-demokratikus irányú írásokat tartalmazó kötetet. Polgári demokratikus jellegű egyesület, a Batsányi János Társaság létesült a pécsi Erzsébet Tudományegyetem is.

1930-ban a bajtársi egyesületek koncentrált támadást indítottak e progresszív szervezkedések ellen, ebben a Turul 1930 elején létrehozott folyóirata, a Bajtárs járt az élen, és ez a progresszív törekvések háttérbe szorulását, e mozgalmak hanyatlását idézte elő. Az egyetemi ifjúság 1928–1930. évi progresszív szervezkedése, amely különböző világnézeti-politikai elemeket – Szabó Dezső hatását, socialista, részben demokratikus és liberális nézeteket – tartalmazott, korlátozott eredményei, majd veresége ellenére változást jelentett az egyetemi ifjúsági mozgalomban, legalábbis átmenetileg megtörte a bajtársi egyesületek egyeduralmát, és több tekintetben a 30-as évek haladó törekvései előzményének tekinthető.

Útak jobbra és balra: az egyetemi ifjúsági szervezetek a 30-as években

A világgazdasági válság elmélyülése, a társadalmi és politikai problémák, ellentétek fokozódása az egyetemi ifjúsági mozgalom alakulására is jelentős hatást gyakorolt. A változások kétirányú mozgást jelentettek: egyrészt a jobboldali irányzatok és ezen belül a jobboldali radikalizmus erősödését, másrészt a progresszív törekvések, szervezkedések – a korábbinál határozottabb – jelentkezését. Egészében véve azonban a 30-as években – a jelentős haladó mozgalmak ellenére – inkább a jobboldali, szélsőjobboldali tendenciák túlsúlya volt jellemző.

A Turul és a Hungária (valamint a gyakorlatilag az irányításuk alatt álló Magyar Nemzeti Diákszövetség) politikai ideológiájának fő vonása továbbra is az antiszemitizmus, fő törekvésük a zsidókérdés radikális megoldása volt. Ennek lényeges részét a numerus clausus-törvény „szigorúbb” alkalmazásának, a felvételre kerülő zsidó hallgatók száma jelentős csökkentésének követelése alkotta. Ennek megvalósítására ismét megkezdődtek és az évtized végéig folytatódtak a két évig szünetelő atrocitások, tüntetések. E demonstrációk „kronológiáját” ezúttal is ismertetve:

- 1932 októberében-novemberében súlyos atrocitások, különösen a debreceni tudományegyetemen, az MNDSZ memorandumban követelte a numerus clausus-törvény módosításának hatályon kívül helyezését, és az eredeti törvényben meghatározott arányszám alkalmazását a külföldi diplomák nosztrifikálása során is;
- 1933 novemberében valamennyi egyetemre kiterjedő és 1934 januárjáig elhúzódó újabb atrocitások, tüntetések, az MNDSZ újabb követelése: amíg a zsidó hallgatók aránya az összhallgató-létszámot tekintve a zsidóság országos arányszáma alá nem csökken, addig új zsidó hallgatót ne vegyenek fel;
- 1935 novemberében Budapesten és Szegeden ismét tüntetések;
- 1936 októberében-novemberében ismét zavargások, utcai tüntetések Budapesten, továbbá Debrecenben és Szegeden;
- 1937 februárjában súlyos atrocitások a fővárosi és a vidéki egyetemeken, botrányos jelentelek a március 15-i Vigadóban tartott ünnepélyen, majd ezt követően utcai tüntetés;
- 1937 október-novemberében újabb atrocitások, tüntetések.

E megmozdulások eredményeként a felvételre kerülő zsidó hallgatók aránya 1933-tól fokozatosan és lényeges mértékben csökkent, majd az 1939. évi második zsidótörvény 6%-ban maximalta a felvehető zsidó hallgatók arányát (e törvény vonatkozó 7. §-a szövegének módosításában egyébként a Hungáriának jelentős szerepe volt).

E bajtársi egyesületek antiszemitizmusa azonban a 30-as években korántsem korlátozódott a numerus clausus-törvény „szigorítására”. Követeléseikben, folyóirataik nagyszámú cikkében, rölapjaikban mind nagyobb hangsúlyt kapott a zsidóság fajjá nyilvánítása, a zsidókérdés radikális rendezése, a gazdasági és a kulturális szférában való részesedésük korlátozása, az „őrségváltás” erőteljes igénye. Ezért sem a Turul, sem a Hungária nem tartotta elégségesnek az 1938. évi első zsidótörvényt. Követeléseik között szerepelt a zsidóság faji kisebbséggé nyilvánítása, a vegyesházasságok és a névmagyarosítás megtiltása, az állampolgárság felülvizsgálása, a háborús vagyonok felülvizsgálata és a hadimilliomosok vagyonának kisajátítása, a zsidók és a zsidó bankok földvásárlásának megtiltása, az egyes értelmiségi területekre megállapított 20%-os határ csökkentése; e követelések már az 1939. évi második zsidótörvény, sőt az 1941. évi fajvédelmi törvény előzményét jelentették.

A bajtársi egyesületek antiszemitizmusának, a zsidókérdés radikális megoldására irányuló törekvéseinek erősödéséhez kétségkívül hozzájárult Hitler hatalomra jutása is. A nemzeti szocializmus politikáját, zsidóellenes intézkedéseit a Turul és a Hungária messzemenően helyeselték (szükségesnek tartva azonban a nemzeti szocialista eszmék alkalmazását a magyar viszonyokra, és olykor aggodalmukat fejezve ki a pángermán veszély miatt).

A Turul Szövetség politikája új vonása volt a 30-as években a jobboldali radikalizmus további alkotóelemeinek megjelenése, a társadalmi problémák felvetése, a földreform és egyes kapitalizmus-ellenes intézkedések célként való kitűzése. A Turul „nemzeti forradalmat” követelt; „a radikális földbirtok-reform megvalósítását”, „a bankokrácia és a kartellek megrendszabályozását”, „harcolunk... a liberális kapitalista és a feudális rendszer gyökeres átváltoztatásáért”. A Hungária politikájában a jobboldali radikalizmus e vonásai csak korlátozott mértékben nyilvánultak meg. („Elvből kapitalisták vagyunk, mert az ellenkezője bolszevizmust jelent – nyilatkozta Nyúl Gyula –, de a tőkét magánjogi korlátozásokkal szabályoznánk és nemzeti szellemmel kívánnánk telíteni.”) További kutatást igényelne annak vizsgálata, hogy a jobboldali radikalizmus e követeléseit mennyiben fejezték ki a bajtársi szövetségek tagjainak tényleges reformtörekvéseit (részben az „őrségváltás” igényével is összefüggésben), és mennyiben csak populista demagógiát jelentettek.

Az Americana állásfoglalása több tekintetben különbözött a Turul és a Hungária politikájától. Az Americana elítélte a fajelméletet, a nemzeti szocializmust. („A nacionalis probléma számunkra nem a fajiság, nem a vérközösség és nem a vér bálványimádata” – mondotta Schwartz Elemér Anonymus az 1935. november 10-i nagyképtalpon, az Americana-nak az 1937/38. tanév kezdetén kiadott rölapja szerint pedig: „Egyformán elutasítjuk magunktól az embertelen végleteket, jelentkezzenek bár a tömegösztrónök felszítására spekuláló forradalom tébolyában, vagy a barna újpogányság és gyűlölködő vérmíthosz ádáz metyélével.”)

A numerus clausussal kapcsolatban, ill. általában a zsidókérdésben viszont a 30-as évek folyamán módosult az Americana állásfoglalása. 1933 őszén és 1934 elején az Americana ellenezte az egyetemi atrocitásokat, és megakadályozta a tervezett általános diáksztrájkot. Az Americana vezérségének 1935. februári 10. pontjában a numerus claususról és a zsidókérdésről nem történt említés. A Vezérség 1938 tavaszán – az első zsidótörvény megszületésének idején – kiadott kiáltványa azonban e tekintetben lényeges változást jelentett. E kiáltvány 2. pontja szerint az Americana „nem tartja minden feltétel nélkül magyarnak a megkeresztelkedett zsidót, sem annak utódait”, 3. pontja értelmében pedig az Americana kívánja, hogy „a földművelésből, ipar- és kereskedelemből származó nemzeti jövedelemben és vagyonban számarányának megfelelően részesüljön a magyarság; másrészt minden kulturális (sajtó, irodalmi, színház, mozi, rádió, film) intézményében magyar legyen a vezető”, de a kiáltvány 4. és 5. pontja is antiszemita tendenciájú volt. (A legtöbb vitát kiváltó 2. ponttal kapcsolatban Bitter Illés Commendator azt mondta, hogy a magyarság feltételei „nem származnak

semmiféle mítoszból, hanem tisztán etikai vonatkozásúak”). Az emericánás ifjúság nem sokkal ezt követően, 1938. április 23–24-én Pécsen tartott országos Diétájának határozata ennek megfelelően kérte a tagfelvétellel kapcsolatban az Emericana alkotmánya 8. pontjának a kiáltvány 2. pontjával való összhangba hozatalát, az egyetemi felvételek során a kikeresztelkedett zsidókkal szemben az eddiginél is szigorúbb mérték alkalmazását, továbbá felhívta a magyar társadalmat „a zsidóságnak gazdasági és szellemi vonatkozásban is teljes bojkottálására”.

Az Emericánának a társadalmi és gazdasági reformokra vonatkozó állásfoglalása lényegesen mérsékelt volt, mint a Turul Szövetségé. Különösen vonatkozott ez a földreform kérdésre, amellyel kapcsolatban az Emericana élesen ellenezte az MNDSZ 1932. március 15-i követeléseinek 8. pontját, abban az egyházi birtokok szekularizációjára irányuló szándékat látva. (E pont szövege a következő volt: „Követeljük a hitbizományi és egyéb kötött birtokok felszabadítását, a családi birtokok, hadi és vitézi telkek kivételével.”) Az Emericana sajtónyilatkozatban tiltakozott e pont ellen, s ezt követően folyóiratában több cikk is foglalkozott az egyházi birtokok „célvagyon” jellegével (és általában a radikális földreform ártalmas voltával). Az Emericana már említett 1935. februári 10. pontja – az egyházi vagyon védelmét kivéve – a társadalmi-gazdasági reformokat illetően meglehetősen általánosságokban mozgó követeléseket tartalmazott:

„3. Nem engedjük, hogy a katolikus Anyaszentegyház 900 éves erkölcsi, jogi és anyagi birtokállományát megcsonkítsák.

4. Követeljük az állandó és rendszeres birtokpolitika sürgős megindítását. Követeljük a birtokpolitika népesedési, termelési, értékesítési és szociális előfeltételeinek megteremtését, de a magántulajdon elvének tiszteletben tartásával és az egyházi célvagyon kíméletével.”

„7. Követeljük az ország iparosításának előmozdítását, mert tisztán agrár-alapon nem lehet a lakosság emberhez méltó megélhetését biztosítani.

8. Követeljük a munkakalkalmak megteremtését az összes munkanélküliek számára...”

De nem voltak konkrétabbak e tekintetben az ugyancsak említett 1938 tavaszi kiáltvány vonatkozó pontjai sem:

„6. Emelni kell az egész magyarság élet-szintjét. Napszámosnak és ipari munkásnak, kisgazdának és értelmiségnek egyformán ne csak a legszűkösebben kimért létminimuma legyen meg, hanem legyen lehetősége a megtakarításnak is.

7. Csak a becsületes munka, szorgalom és takarékoság lehet a tisztas megélhetés és vagyonosodás forrása.

8. Követeljük a kisgazda-társadalom növelését és megerősítését, elsősorban a konjunkturális és kapitalisztikus birtokok igénybevitelével.”

Az Emericana folyóiratának hasábjain olykor radikálisabb hangvételű cikkek is megjelentek, az Emericana vezetését kezében tartó, politikai irányvonalát meghatározó „öregek” azonban e törekvések érvényesülését megakadályozták. Ezzel kapcsolatban további kutatási feladat lenne az Emericana valóban reformokat kívánó fiataljainak a korabeli reformkatolicizmussal – így a Korunk Szava és a Vigília körével – való kapcsolatainak feltárása. (Az 1935. február 10-i káptalani ülésen egyébként felmerült az a kérdés, hogy milyen álláspontot foglaljon el az Emericana az ifjúsági reformnemzedék mozgalmával szemben, és olyan határozat született, hogy a vezérség utasítása nélkül a korporatíók tagjai ne cselekedjenek, várakozó álláspontot foglaljanak el.)

Kétségtelen azonban, hogy a 30-as években valamennyi bajtársi egyesület – céljaik és indítékaik eltérő voltától függetlenül – növekvő érdeklődést tanúsított a társadalmi problémák iránt, és sokirányú falukutató, szociális stb. munkát folytatott. Ezek közül megemlítenődik a Turul falu- és munkásszemináriumai, diák-munkatábora, Egészség-vonata, a Magyar

Nép Hete, a Nép és Föld Kongresszus, a Magyar Egészség Hete, a Schola Emericana tevékenysége.

A bajtársi egyesületek ismételten hangsúlyozták, hogy a napi politikával nem foglalkoznak, de különösen a Turul Szövetség ebben az időszakban igen aktív politikai szerepet játszott. A Turul Gömbös miniszterelnöki kinevezését nagy lelkesedéssel fogadta. Gömbös részt vett a Turul 1933. március 14-i, valamint 1934. március 10-i dísztáborán, és fején a Turul fekete sapkájával, a Turul mellszalagját is viselve biztosította a turulistákat változatlan szeretetéről. A Turul támogatását Gömbös 1935 január-februárjában nagymértékben igénybe vette.

A reformtervekkel kapcsolatban a kormánypárton belül mutatkozó ellenállás lektüzdésére a Turul – nyilvánvalóan Gömbös ösztönzésére – január 30-i nagygyűlésén követelte a reformok megvalósításának útjában álló akadályok elhárítását. A nagygyűlés egyes felszólalásai és a Turul plakátja radikális követeléseket is tartalmazott (így „a bankokrácia uralma” elleni harcot, az 500 holdnál nagyobb birtokok kisajátítását). Ez bizonyos fokig már Gömbös számára is nehézségeket okozott (mint a miniszterelnökség sajtófőnöke írta Kozma Miklósnak: „Nem szabad vezérünket abba a helyzetbe hozni, hogy ő a maga politikai reformprogramja számára az utcát akarja mozgósítani.”) Gömbös ezért – Horthy jelenlétében – megígérte Bethlennek, hogy megszünteti az ifjúság szélsőséges megmozdulásait, és február 14-i rádióbeszédében elhatárolta magát a Turul egyes követeléseitől, helytelenítette az egyetemi ifjúságnak a napi politikával való foglalkozását. „A reformok mikéntjét és tempóját nem az ifjúság, hanem az ország felelős vezetői vannak hivatva eldönteni” – mondotta. E jórészt taktikai jellegű rádiónyilatkozat ellenére a következő hetekben folytatódtak a Turulnak Gömböst támogató akciói.

A Hungária is a gömbösi „reformpolitika” támogatása mellett tett hitet. A Turul kiterjedt agitációs munkát folytatott az 1935. évi választások során Gömbös híveinek – köztük a Turul egyes vezetőinek – képviselősege érdekében. A bajtársi egyesületek Imrédy Béla kormányát is támogatták; ennek legjellemzőbb példája az Imrédy képviselőházi leszavazását követően szervezett ifjúsági tüntetés volt, amelyben mintegy 2000 egyetemi hallgató vett részt, legtöbben az Americana tagjai. A 30-as évek végén erősödött a szélsőjobboldali pártok és politikuskok befolyása a Turul Szövetségben és részben a Hungáriában. Az Americana-nak is voltak a nyilaskeresztes párthoz tartozó tagjai, az Americana vezetői azonban elítélték e párt ténykedését, és emiatt néhány esetben az Americana-ból való kizárásra is sor került. A bajtársi egyesületek mögött háttérbe szorult és a Turul részéről ismételt támadásokban részesülő MEFHOSZ a 30-as évek második felében a kisgazdapárthoz közeledett, annak támogatását vette igénybe.

A területi revízió követelése a 30-as években is jellemezte az egyetemi ifjúsági szervezetek politikáját. Az évtized első felében ugyan e tekintetben is megfigyelhetők voltak bizonyos változások, a revíziós propaganda mérséklésére, a Dunavölgy népeinek összefogására irányuló javaslatok. (Mint Zilahy Lajos írta – szerintem némi túlzással – a *Magyarország* 1934. karácsonyi, az ifjúsági szervezetek vezetőinek nyilatkozatait tartalmazó számában: az ifjúsági egyesületek többsége tiltakozik „a revíziós propagandának... üres és acsarkodó formája ellen, amely csak arra jó, hogy az elszakított magyarságot pusztulásba és a megsemmisülésbe döntse”.) Az évtized végén azonban, a változott külpolitikai viszonyok között ismét nagy hangsúlyt kapott az egyetemi ifjúsági szervezetek politikájában az irredenta propaganda (sőt a fegyveres revízió követelése).

Valamennyi egyetemi ifjúsági szervezet foglalkozott a 30-as években – kisebb-nagyobb intenzitással – az egyetemisták szociális problémáival, akciót folytattak az állástalan diplomások elhelyezése érdekében (és ezzel összefüggésben az álláshalmazások megszüntetéséért), a tandíj tervezett emelése ellen stb.

Az egyetemi ifjúsági szervezetek erőviszonyairól az előzők során vázolt okok miatt nem lehet pontos adatokat közölni. Mind a Turul, mind az Emericana azt állította, hogy az ő szervezetük a legerősebb; néhány részadat alapján úgy tűnik, hogy egyetemista taglétszámuk ebben az évtizedben közel azonos lehetett. Az Emericana szervezkedését egyes intézményekben – így különösen a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem mérnöki karain – továbbra is akadályozták. Azokban az intézményekben viszont, ahol az Emericana túlsúlyban volt, egyik-másik akciójuk – így pl. 1935-ben a kereszt kifüggesztése a szegedi tudományegyetemen – konfliktusokat idézett elő. A Turulon belül növekedtek a belső ellentétek, 1933-tól az „örökös diákvezérek” uralmával szemben fellépő ellenzék jött létre, de – mint említettem – az Emericanában is jelentkeztek a reformokat akadályozó „öregek” vezetése elleni tiltakozások. A Turul és az Emericana között – a vázolt véleménykülönbségek miatt – csaknem állandó és éles hangú sajtópolemia folyt; ehhez időnként a Hungária is csatlakozott.

A kormányzat és az egyetemi ifjúsági szervezetek viszonyában nem történt lényeges változás. Az egyetemi atrocitásokat, tüntetéseket Hóman szavakban éppen úgy elítélte, mint a 20-as években Klebelsberg, érdemi intézkedések azonban e kérdés jogi rendezésére nem történtek. Szerepelt e probléma az 1936. december 10–16 között tartott országos felsőoktatási kongresszus napirendjén is; az előadó és egyes hozzászólók szükségesnek tartották az egyetemek és az ifjúsági szervezetek szorosabb kapcsolatát, egyetemi szintű felügyelő tanács létesítését, az egyetemeken működő egyesületeknek az egyetemi hatóságok alá rendelését, kormányzati szinten pedig a felügyeleti jog gyakorlásának a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatáskörébe utalását, egy írásban beküldött hozzászólás pedig a hallgatók egységes ifjúsági egyesületbe való tömörítésének gondolatát vetette fel. (E kongresszusra egyébként az MNDSZ-t is meghívták, de azon nem vett részt, mert nem tartotta megengedhetőnek az ifjúsági szervezetek képviselői hozzászólásainak időbeli, valamint egyes napirendi pontokra történő korlátozását.) A kongresszust követően létrehozott Országos Felsőoktatási Tanácshoz intézett 1937. szeptemberi átiratában a VKM szükségesnek ítélte az egyetemi ifjúsági szervezetek ügyének rendezését, és felhívta a Tanácsot, hogy erre vonatkozólag – „különösen az ún. kebelbéli és nem kebelbéli egyesületek alapszabályai és az egyetemekhez való viszonya tekintetében” – javaslatot dolgozzon ki.

A 30-as évek egyetemi ifjúsági mozgalmi történetének azonban fontos részét alkották az egyetemi ifjúság progresszív irányú szervezkedései, törekvései is. Minthogy ezekről – különösen a Márciusi Frontról – számos részletes feldolgozás jelent meg, e tanulmányban elégségesnek látszik csupán e szervezkedések fő vonásainak és eseményeinek rövid ismertetése.

A 30-as évek elején szélesen kibontakozott – a munkásmozgalommal is kapcsolatban álló – Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának tevékenysége, falukutató munkája, kiterjedt művészeti munkássága (amelynek legnagyobb gyakorlati vállalkozása a szegedi szabadtéri játékok megteremtése volt).

A 30-as évek első felében a különböző szervezetekben, intézményekben – így Kassák Munka-körében, a szociáldemokrata párt Országos Ifjúsági Bizottságának égisze alatt szervezett diákszemináriumában, a Pro Christo Szövetség Kelet-európai szemináriumában, a budapesti bölcsészkaron, az Eötvös Kollégiumban és egyes művészeti főiskolákon – működő baloldali fiatalok bevonásával létrejött a Kommunista Ifjúságunk Magyarországi Szövetségének egyetemi csoportja, amely 1931–1933 között elsősorban írásos formában a fővárosi egyetemeken és főiskolákon agitációs munkát folytatott. Tevékenységük viszonylag szűk körre terjedt ki, röpirataikra rányomta bélyegét a KMP akkori – a közeli proletárforradalom szükségességét hirdető – politikája, ami agitációjuk határfokát nagymértékben csökkentette. Tevékenységüket továbbá a szervezetség alacsony foka és a konspiráció gyengesé-

ge is jellemezte. E szervezkedés számos vezetőjét és résztvevőjét 1932 május-júniusában, ill. 1933 elején letartóztatták és elítélték. 1934-ben a baloldali, kommunista diákok – az előző évek kudarcain okulva – az egyetemisták szociális problémáinak előtérbe állításával új taktikai módszereket alkalmazva és a legális lehetőségeket kihasználva új szervezeti formát kialakítva létrehozták az Egyetemisták és Főiskolások Tandíjreform Bizottságát (amelyet a bajtársi egyesületek mögött háttérbe szoruló és pozíciójának erősítésére törekvő MEFHOSZ is támogatott). E mozgalom azonban – kezdeti eredmények után – ellanyhult, és 1935-ben e bizottság megszűnt.

A 30-as évek második felében a haladó egyetemi ifjúság törekvéseinek, mozgalmának újabb – az előzőeknél lényegesen jelentősebb – szervezeti keretét a Márciusi Front jelentette. 1936 elején a haladó, baloldali fiataloknak sikerült megszerezniük a budapesti Egyetemi Kör vezetését, kapcsolatot alakítottak ki különböző egyetemi ifjúsági egyesületek (így az Emericana falukutató csoportja, a Nemzeti Radikális Párt keretében működő Márciusi Ifjak Szeminárium, a MIEFHÖE stb.) demokratikus, reformokra törekvő fiataljaival. Egyidejűleg Debrecenben is progresszív szervezkedés indult, elsősorban a Turul Szövetség helyi egyesületeinek a Turul politikájából kiábrándult, a demokratikus reformok – különösen a földreform – szükségességét valló tagjai kezdeményezésére, kapcsolatot építve ki a debreceni demokratikus értelmiségi egyesületekkel (Ady Társaság, Debreceni Reform Társaság) és a Debreceni Egyetemi Kör vezetését átvéve. Első jelentősebb fellépésükre az 1936 márciusában tartott második Debreceni Diétán került sor, demokratikus programjuknak nagy hatása volt.

A Márciusi Front 1937 márciusában alakult meg: a Front 12 pontját az Egyetemi Kör által a Múzeum-kertben rendezett március 15-i ünnepségen olvasták fel. A Márciusi Front követelte:

- „1. Az ország demokratikus átalakítását.
2. A gondolat-, szólás-, sajtó-, gyülekezési és szervezkedési szabadságot.
3. Az általános, egyenlő és titkos, minden korrekctívum nélküli választójogot.
4. Az országgyűlési képviselők összeférhetlenségének legteljesebb betartását: országgyűlési képviselő ne vállalhasson igazgatósági, érdekképviseleti stb. tagságot.
5. Az 500 kat. holdon felüli birtokok kisajátítását.
6. A bankok, kartellek és monopóliumok magyarságsorvasztó uralmának megszüntetését.
7. A progresszív adórendszer bevezetését.
8. A munkát minden dolgozni akaró magyar számára: a 40 órás munkahét bevezetését a szellemi és fizikai munkában egyaránt, az álláshalmozás és a mamutjövödelmek megszüntetését.
9. A minimális munkabérek megállapítását a biológiai létminimum felett.
10. A dolgozók gazdasági vonatkozású szervezkedésének szabadságát.
11. Az alsóbb néposztályok érdekében a közép- és főiskolákon a progresszív tandíjrendszer és a minőségi szelekció bevezetését.
12. A magyar revíziót: a Duna-völgyi népek számára a hovartartozandóság kérdésében az önrendelkezési jog tiszteletben tartását. A pánszláv és pángermán imperialista törekvésekkel szemben a Duna-völgyi öncélúság és konföderáció gondolatának megvalósítását.”

A Márciusi Front „eszméjét az egyetemi ifjúság legműveltebb rétege vetette fel – írta 1937-ben Féja Géza –, s tizenkét pontját ugyancsak ők írták”. Borbándi Gyula szerint is a Márciusi Front „igazi munkáját az egyetemi hallgatók végezték”. A Márciusi Frontot létrehozó egyetemistákra hatással volt a népi írók ideológiája és a marxizmus is; a KMP egyes tagjai és szimpatizánsai aktívan részt vettek a Márciusi Front előkészítésében (e párt szerepét azonban a Márciusi Front létrehozásában és tevékenységében nem lenne helyes túlbecsülni).

A Debreceni Egyetemi Kör és a Turul debreceni Werbőczy Bajtársi Egyesülete bejelentette csatlakozását a Márciusi Fronthoz, és a népi írók nagy része is azonosította magát a Márciusi Front célkitűzéseivel. A következő hónapokban a Márciusi Front – elsősorban a

Tiszántúlon – kiterjedt szervezőmunkát végzett, a Márciusi Front ellen irányuló növekvő kormányterror és egyéb intézkedések (gyűléseik betiltása, a Debreceni Egyetemi Kör működésének felfüggesztése, a debreceni haladó egyetemisták ellen indított fegyelmi eljárás, a népi írók elleni hatósági intézkedések) valamint az általános politikai viszonyok alakulása (Anschluss, a Darányi-kormány jobbratolódása) következtében a Márciusi Front tevékenysége mind szűkebb térre szorult, majd 1938 őszén e szervezet gyakorlatilag megszűnt.

Az egyetemi ifjúsági szervezetek a második világháború idején

1939 és 1945 között a kül- és belpolitikai történések – a második világháború kitérője és Magyarország részvétele e háborúban, a világháború első szakaszának német katonai sikerei, majd a háború menetében történt fordulat, a zsidótörvények és a területi visszacsatolások hatása, a politikai erőviszonyok változásai, Magyarország német megszállása – jelentős mértékben befolyásolták az egyetemi ifjúsági mozgalom alakulását, az egyetemi ifjúsági szervezetek tevékenységét is.

Ami a szervezeti kereteket illeti: két évtized után a kormányzat 1940 decemberében végre rászánta magát az egyetemi ifjúsági szervezetekkel kapcsolatos kérdések szabályozására. Az 1940. évi XXXIX. t. c. 3. §-a szerint: „(1) Egyetemi és főiskolai ifjúsági egyesületek szervezését és működésük körét a vallás- és közoktatásügyi miniszter hagyja jóvá. Az ilyen egyesületek felett a főfelügyeletet a vallás- és közoktatásügyi miniszter gyakorolja.

(2) A vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg azt is, hogy egyetemi és főiskolai hallgató milyen előfeltételek esetében lehet tagja egyetemi vagy főiskolai hatóság alatt nem álló egyesületnek vagy egyesületi jellegű szervezetnek.”

A törvényjavaslat képviselőházi vitája során egyes szélsőjobboldali képviselők a bajtársi egyesületek önállóságának veszélyeztetését látták a törvényjavaslatban, de volt olyan nemzeti szocialista képviselő is, aki német és olasz példára egységes ifjúsági szervezet létrehozását tartotta volna szükségesnek. A képviselőház végül is elfogadta a törvényjavaslatot, azzal a Hungária által kezdeményezett módosítással, hogy az (1) bekezdésben az eredeti javaslatban szereplő „állapítja meg” szövegrész helyébe a „hagyja jóvá” szavak kerültek.

A VKM 1941 márciusában Stachó Tibor műegyetemi tanárt, a Hungária magisterét bízta meg az ifjúsági szervezetek reformjával kapcsolatos előkészítő tárgyalások lefolytatásával. Stachó ennek eleget téve elkészítette a vonatkozó javaslatot, e kérdés megfelelő rendeleti szabályozására azonban – mint arra még visszatérek – csak 1943 márciusában került sor.

Az egyetemi ifjúsági szervezetek reformját, az ifjúság több mint ezer egyesületre való tagolódásának megszüntetését, az egyetemi ifjúsági szervezetek egyesülési törekvéseinek támogatását sürgette Zilahy Lajos is *Ifjúságunk oldott kéréje c.*, a *Híd*-ban megjelent cikkében.

Két egységsszervezet 1940 őszén ténylegesen is létrejött. Az egyik a szegedi tudományegyetemen alakult meg, Szegedi Egyetemi Ifjúság elnevezéssel, a még 1938-ban megindult egységtörekvések alapján, és Szent-Györgyi Albert rektor kezdeményezésére. A demokratikus meggyőződésű Szent-Györgyit – aki ellen egyébként a szegedi turulisták már 1930-ban tüntetést szerveztek – természetesen nem a fasiszta modell inspirálta, hanem az a törekvés, hogy az egyetemistákat kivonja a szélsőjobboldali erők politikai befolyása alól, s az egyetemet a nyugodt oktató és kutató munka, a kultúrált egyetemi ifjúsági élet otthonává tegye. (Véleménye szerint a működő egyetemi ifjúsági szervezetek a diákság érdekeit „csak névleg szolgálták”, az ifjúságot „sokszor valami másra akarták felhasználni, vagy egyéni ambíciói, vagy kódösen körvonalazott politikai törekvések számára akarták megnyerni.”) Egységes egyetemi ifjúsági szervezet, a Kolozsvári Magyar Diákok Szövetsége alakult az Észak-Erdély visszacsatolása után újjászervezett kolozsvári magyar tudományegyetemen is. Maga a VKM sem tartotta egylőre lehetségesnek az anyaországbeli ifjúsági szövetségek és egyesületek

erdélyi szervezkedését, mert „az egész kolozsvári egyetemi ifjúságnak az volt a kívánsága, hogy saját maga alkothassa meg a régi, bevált és megszokott alapokon a szervezetét”.

A bajtársi egyesületek közül a Hungária működésében történt a legkevesebb változás. Folyóiratuk számos cikke foglalkozott a zsidótörvények végrehajtásával, az „őrségváltással”. Örömmel üdvözölte ennek eredményeit: egyrészt nagyszámú hungarista patronus és dominus – köztük négy professzor és a Hungária primusa – parlamentbe kerülését az 1939. évi képviselőválasztások során, másrészt a gazdasági őrségváltást, azt, hogy a Hungária dominusai „feltartóztathatatlanul birtokba veszik azokat a pozíciókat, melyek mint keresztény magyar mérnököket őket és csakis őket illetik meg”. A Hungáriában erősödött a dominusok szerepe, és ezért fenntartásokkal fogadta az ifjúsági szervezetek tervezett reformját.

Az Emericana tevékenysége szembetűnően visszaesett a háború idején. Cancelláriája vezetőjének 1942. május 19-i jelentése szerint számos corporatióban lazul a fegyelem, munkájukról nem küldenek jelentést, egyes corporatiók csak névleg léteznek, és ezért javasolta négy corporatio megszüntetését, kilenc corporatio esetében pedig a prior felváltását. Az Emericana fellépett a szélsőjobboldali mozgalmak, a nyilas szervezkedés ellen, a zsidókérdésben pedig ezekben az években tartózkodó magatartást tanúsított. A diákpolitikában az Emericana nagymértékben elszigetelődött; önállóságának megőrzése érdekében ellenezte az egységtörekvéseket (kizárva soraiából az egységmozgalmat támogató, az ifjúsági szervezetek reformját javasoló memorandumot aláíró ifjúsági vezetőjét), és ellentétbe került a népi irányzattal is. (A Káptalan 1943. februári állásfoglalása szerint: „Szembe kell szállni azzal a felfogással, amely a nemzet igazi fenntartóját egyedül a népi rétegben látja. A nemzet igazi gerince, fenntartója a középosztály.”) Az Emericana az „őrségváltás” során is háttérbe szorult (jóllehet még 1939. február 20-i memorandumában arra kérte a miniszterelnököt, hogy „méltóztassék az új, nemzeti, keresztény és szociális magyar állam munkaterein az Emericana tagjainak is helyet adni”). Az Emericana az egyetemi ifjúsági szervezetek várható reformjára tekintettel – Teleki Pál kérésére – módosította alapszabályait, társadalmi és bajtársi tagozatot alakítva ki; a társadalmi szövet lényegében az addigi corporatiók alkotják, míg a bajtársi szövet a korábbi blokkokból átalakított Hivatás-Curiák.

Jóval változatosabb képet mutat a Turul Szövetség korabeli története. Az 1939. évi békéscsabai követtáboron kompromisszumos megoldás született. Az immár „örökös” fővezérré váló Végyváry József helyett ugyan az azonos politikát képviselő Ambrus József lett a Turul fővezére, de az erősödő ellenzék vezetője, a népi írók, elsősorban Németh László nézeteit valló Fitos Vilmos kulturális vezér lett, aki igen intenzív munkát végzett. A Turul Szövetség keretében alakult meg a Bolyai Kollégium, és a Turul-ellenzék erőfeszítéseinek eredménye volt a népi írók hatását, a harmadik út ideológiáját tükröző Magyar Káté kiadása, amely demokratikus, populista és nacionalista követeléseket egyaránt tartalmazott.

A Turul tevékenységét ezekben az években szélsőjobboldali politikai megnyilvánulások is jellemezték. Ambrus József fővezér – egyben a *Nemzetőr* szerkesztője – e lapot „eladta” az Imrédy vezette Magyar Élet Mozgalomnak. A Turul követelte a szociáldemokrata szakszervezetek feloszlását, és több antiszemita akciót szervezett. A Turul-ellenzék az 1941. évi debreceni követtáboron megkísérelte a Turul vezetésének átvételét, az „öregék” azonban – részben szavazási manipulációkkal – ismét Ambrust választották meg fővezérnek.

A Turul-ellenzék ezt követően kapcsolatba lépett a kolozsvári és a szegedi egységszervezettel, és a MEFHOSZ-szal is együttműködve megalakította a Magyar Ifjúság Nagybizottságát, amely az egyetemi ifjúsági szervezetek egységének megteremtésére törekedett.

A több bajtársi egyesület képviselője által is aláírt 1942. március 24-i memorandumuk egyetemenként és főiskolánként vagy városonként egységszervezet alakítását javasolta, amelynek tagjai csak 26. életévüket még be nem töltött hallgatók lehetnek. Az egyetemeken és főiskolákon az egység-

szervezeteken kívül más ifjúsági szervezet vagy egyesület nem működne. Az egységszervezeteken kívül lennének még „minőségi magyarság-nevelő” és „minőségi vallási-nevelő” szervezetek. Az egységszervezeteket a MEFHOSZ, a minőségi magyar-nevelő szervezeteket „az erre a célra teljesen átalakított” Turul, a minőségi vallási-nevelő szervezeteket pedig az Országos Katolikus Diákszövetség és az Országos Protestáns Diákszövetség fogná össze, a legfőbb csúciszervezet pedig az MNDSZ lenne.

1942 októberében Debrecenben, 1943 februárjában pedig Pécsen is létrejött az egységszervezet, a fővárosban azonban csak egy-két intézményben, ill. karon sikerült egységszervezetet létrehozni.

A Turul-ellenzék, valamint számos bajtársi egyesület követelte a követtábor összehívását és új vezérség megválasztását. Ez végül is 1943 márciusában valóra vált: a lillafüredi követtábor a Turul-ellenzék győzelmét hozta.

Ezzel lényegében egyidejűleg a VKM kiadta a 8500/1943. sz. rendeletet az egyetemi és főiskolai ifjúsági egyesületek működési szabályzatának jóváhagyásáról. E szabályzat legfontosabb rendelkezései: egyetemi vagy főiskolai egyesület tagjai kizárólag az egyetem vagy a főiskola fegyelmi hatósága alatt álló személyek lehetnek, egyes kivételektől eltekintve a 26 éves korhatár megállapításával; az egyesületeknek általában az országos egyetemi és főiskolai szövetségek, e szövetségeknek pedig az MNDSZ kötelékébe kell tartozniuk. E szabályzat tehát véget vetett a „szakállas diákvezérek” uralmának, és szükségessé tette a bajtársi egyesületeknek – az Emericana módosított szervezetéhez hasonlóan – társadalmi és bajtársi (ifjúsági) szervezetre való tagolását, valamint az ennek megfelelő új alapszabályok kidolgozását. Ezek az alapszabályok, továbbá az MNDSZ alapszabályai el is készültek, jóváhagyásukra azonban részben a VKM, részben a BM egyes kifogásai miatt nem került sor.

A vidéki egyetemi városok egységszervezetei több tekintetben eredményes munkát végeztek, elsősorban szociográfiai, diák-szociális, kulturális és közegészségügyi téren. Szorosan együttműködtek a Turul Szövetséggel, amely 1943. április 30-án és november 20-án fővezéri parancsot adott ki arra vonatkozólag, hogy a turulisták lépjenek be az egységszervezetekbe, és „igyekezzenek e szervezetek irányításában döntő befolyásra szert tenni”. Az egységszervezetek tevékenységének, világnézeti-politikai arculatának elemzése megítélésem szerint még további alapos kutatásokat igényel.

Megjegyzendő, hogy a VKM állásfoglalása az egységszervezetekkel kapcsolatban nem volt egyértelmű. Az 1943. november 25-i rektori értekezleten Rudai Rezső, az ifjúsági ügyosztály vezetője szerint: „A végső cél, hogy lényegében minden bajtársi és vallási egyesület idővel feleslegessé váljon s megszűnjön, s ennek következtében minden egyetemen egy diákegyesület létesüljön”. Szinyei-Merse Jenő miniszter viszont azt mondta, hogy nem tud lelkesedni az egységszervezetek iránt. Ugyanő a felsőház költségvetési vitájában 1943. december 22-én egy felszólalásra válaszolva hangsúlyozta, hogy az MNDSZ van hivatva az ifjúsági egyesületeket egységbe foglalni, ezen túlmenően semmiféle más egységszervezetre nincs szükség.

Az új vezetés alá került Turul Szövetségnek a német megszállás előtti utolsó kezdeményezése az 1944. március 3–5-i hódmezővásárhelyi találkozó volt. Az ezen elfogadott, eléggé általános jelleggel megfogalmazott 10 pont állást foglalt az ifjúság politizálása ellen, sorsközösséget hirdetett „a magyarság törzsét alkotó parasztsággal és munkássággal”, új társadalmi és gazdasági rendet, a magyar népi műveltség alapján felépülő teljes magyar kultúrát, a magyar faj életjogainak biztosítását, a szomszéd népekkel való megértést és együttműködést, továbbá a Habsburg-kérdés lezárását követelte.

Magyarország német megszállásával kapcsolatban az Emericana és a MEFHOSZ folyóiratai kerültk az állásfoglalást. A Hungária lapja *Új világ* c. cikkében elsősorban a háborús győzelem fontosságát hangsúlyozta. A Turul Szövetség bajtársi szerve a napilapokban is közölt fővezéri parancsot adott ki, amely a bekövetkezett események igazi okát „a közszel-

lem hihetetlen lezüllésében” látta, hangoztatta, hogy szocializmust akarnak, de a bolsevizmust a szocializmus egészségtelen formájának tartják, és ezért a Szovjetunió, valamint a földalatti baloldali propaganda elleni harc szükségességét hirdették. Állást foglalt a fővezéri parancs a kezdődő zsidóüldözésekkel kapcsolatban is: „a Turul Szövetség mindig fajvédő mozgalom volt. Ez meghatározza a zsidókérdésben elfoglalt álláspontunkat is. Semmiféle állhumanizmus nem fog bennünket melléjük állítani. Most sem sajnáljuk őket, sőt a fajvédelmet ki akarjuk terjeszteni.” Úgy gondolom, hogy e fővezéri parancs egyes kitételeit – és általában e nyilatkozat közzétételét – semmiféle taktikai megfontolás nem indokolta.

Az egyetemisták következetesen haladó csoportjai ugyanakkor ezekben az években bekapcsolódtak függetlenségi, háborúellenes, antifasiszta mozgalmakba. Tevékenységükkel több tanulmány is részletesen foglalkozott, s ezért – a 30-as évek progresszív mozgalmaihoz hasonlóan – ezekre az évekre vonatkozólag is a haladó diákok küzdelmeinek rövid áttekintésére szorítkozunk.

A baloldali Bolyai-kollégisták részt vettek az első antifasiszta megmozdulásokban, a Batthyányi-emlékmécsesnél rendezett 1941. október 6-i tüntetésben és a Kossuth-mauzóleumnál tartott november 1-jei megemlékezésben. A baloldali fiatalok a különböző ifjúsági szervezetek, egyesületek németellenes, demokratikus felfogású tagjaival való kapcsolatok kiépítésére törekedtek. Ennek fontos eseménye volt a Soli Deo Gloria Szövetség Kabay Márton Köre által 1942 februárjában rendezett munkás-paraszt-diák találkozó. A haladó egyetemisták egyes csoportjai ott voltak a Petőfi-szobornál tartott 1942. március 15-i tüntetésen is.

Ezt követően 1942 tavaszán-nyarán nagyarányú letartóztatási hullámra került sor, és ez átmenetileg visszavetette a demokratikus, antifasiszta erők tevékenységét. Ez mutatkozott meg az 1942. júniusi szárszói találkozón is, amelyen elsősorban a harmadik utas és a jobboldali népicsek felfogása érvényesült.

1942 őszén fokozatosan ismét aktivizálódtak az egyetemi ifjúság demokratikus, antifasiszta csoportjai. Fő erejüket a Turul Szövetségből kivált, önállóságot nyert és Bolyai helyett Gyórfly István nevét felvevő kollégium baloldali tagjai alkották. Antifasiszta, baloldali csoportok működtek egyes egyetemeken és a MIEFHÖE-ban is (ezekben jelentős szerepük volt a visszacsatolt területekről jött fiataloknak), 1943 áprilisában azonban e szervezkedések számos résztvevőjét letartóztatták.

Az 1943 augusztusában megrendezett újabb szárszói találkozót a harmadik utas nézetek és az erősödő baloldali irányzat vitája jellemezte. A követendő politikai irányt, feladatokat illetően a vélemények nagymértékben megoszlottak, ami az egységes cselekvést, az antifasiszta, háborúellenes küzdelembe való erőteljesebb bekapcsolódást lényegesen gátolta. A baloldali fiatalok bírálták a Turul vezetését 1943 márciusában átvevő Turul-ellenzék harmadik utas politikáját is. Ezért a baloldali Gyórfly-kollégisták nem vettek részt az említett hódmezővásárhelyi találkozón, kifogásolva, hogy a Turul nem határolja el magát a haladásellenes erőktől, nem vállalja egyértelműen „a függetlenségért való küzdelmet, a demokráciáért, a szabadságért és a szociális haladásért való harcot”.

Magyarország német megszállása után növekedett az egyetemisták soraiban a németellenesség, az eddiginél szélesebb rétegek kapcsolódtak be valamilyen formában a függetlenségi, háborúellenes küzdelmekbe, és együttműködésük is erősödött. Megalakult a Nemzeti Ellenállás Diákmozgalma, a Szabad Élet Diákmozgalom és a Demokrata Diákfront, majd az október 15-i sikertelen kiugrási kísérlet után a Magyar Diákok Szabadságfrontja, 1944 november végén pedig – a németellenes, antifasiszta erőket egyesítve – a Magyar Ifjúság Szabadságfrontja. Jóllehet a széleskörű fegyveres ellenállás megvalósítását a november végi letartóztatások megakadályozták, egyes diákcsoportok fegyveres harcot is folytattak a német megszállók és nyilas bérenceik ellen. Ezek közül kiemelendő a túlnyomórészt egyetemisták-

ből álló Görgey-zászlóalj és a Táncsics-zászlóalj szerepe, de több más ellenállási csoport is működött, így a Szent-Györgyi Szervezet, a II. Kisegítő Karhatalmi Zászlóalj és egyes KISKA-alakulatok. A fegyveres ellenállásban részt vett egyetemisták közül számosan életüket áldozták e küzdelemben.

LADÁNYI ANDOR

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

A Horthy-korszak egyetemi ifjúsági szervezeteire vonatkozó levéltári anyag – mint azt tanulmányom bevezető soraiban említettem – igen nagy mennyiségű és ugyanakkor meglehetősen hiányos. Az egyetemi ifjúsági szervezetek közül az Americanának – részben a Magyar Országos Levéltárban, részben a Veszprém Megyei Levéltárban elhelyezett – iratanyaga viszonylag a legteljesebb, a Turul Szövetségé és a MEFHOSZ-é jóval kisebb terjedelmű, a Hungáriáé pedig lényegében megsemmisült. A progresszív egyetemi ifjúsági szervezkedésekre vonatkozólag nagyszámú irat és visszaemlékezés található a Politikatörténeti Intézet Archivumában. Az egyetemi ifjúsági szervezetek, egyesületek működésével kapcsolatban a VKM egyetemi ügyosztályának levéltári anyaga is igen sok iratot tartalmaz, de jelentős mennyiségű irat van számos egyetemi és megyei levéltárban is.

Az egyetemi ifjúsági szervezetek folyóiratai közül a legfontosabbak a *Bajtárs*, az *Americana* és a *Hungária* (1933-ig a *Technika* rovata, majd melléklapja), valamint a MEFHOSZ változó elnevezésű lapjai, de nagyszámú más egyetemi-főiskolai diáklap is megjelent. E periodikák bibliográfiájára lásd Viczián János: *A magyar egyetemi és főiskolai diáklapok bibliográfiája 1857–1972*. c. kötetet. (Felsőoktatástörténeti kiadványok. 5. Bp., 1972. 45–86.p.) Egyes problémákkal kapcsolatban kívánatos a különböző politikai irányzatú napilapok, valamint e korszak főbb folyóiratainak, továbbá a Nemzetgyűlés, ill. a Képviselőház naplóinak feldolgozása is.

Az egyetemi ifjúsági mozgalmak történetével foglalkozó munkák, tanulmányok közül – természetesen a teljesség igénye nélkül – a következőket említenénk meg: Borbándi Gyula: *A magyar népi mozgalom. A harmadik reformnemzedék*. (Második kiadás. Bp., 1989.); Csaplár Ferenc: *A Szegeди Fiatalok Művészeti Kollégiuma*. (Bp., 1967.); *Emlékek, adatok az 1930-as évek haladó egyetemi ifjúsági mozgalmairól*. (Szerk.: Pintér István. Bp., 1978.); *Fejezetek a nemzeti ellenállás történetéből*. (Szerk.: M. Kiss Sándor. Bp., 1994.); *A fényes szelek nemzedéke. Népi kollégiumok. 1939–1949*. (Bp., 1980. I. k. pp. 41–354.); Fitos Vilmos: *A nép szolgálatában. Adalékok a diákegység-mozgalom történetéből*. (*Ifjúsági Szemle*, 1986. 6.sz. 88–100.p.); Friss Istvánné: *Az 1934. évi tandíjreform-mozgalomról*. (*Párttörténeti Közlemények*, 1964. 1.sz. 184–202.p.); *A haladó egyetemi ifjúság mozgalmi Magyarországon. 1918–1945*. (Szerk.: Szabó Ágnes. Bp., 1978.); Hiller István: *A soproni egyetemi hallgatók mozgalmi a két világháború között*. (Sopron, 1975.); M. Kiss Sándor–Vitányi Iván: *A Magyar Diákok Szabadságfrontja*. (Bp., 1983.); Lackó Miklós: *A nemzedéki tömörülésről és a szakadástól*. A népi mozgalom kezdetei. (In: *Válságok-választások. Történeti tanulmányok a két világháború közötti Magyarországról*. Bp., 1975. 13–51.p.); Lackó Miklós: *A népi gondolat a Szárszók tükrében*. (*Beszélgő*, 1993. szept. 11. 18–21.p.); Ladányi Andor: *Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben. 1919–1921*. (In: *Értekezések a történeti tudományok köréből*. Új sorozat. 88. Bp., 1979.); Ladányi Andor: *A numerus clausus-törvény 1928. évi módosításáról*. (*Századok*, 1994. 1117–1148.p.); Ligeti Imre: *Az Americanáról*. (*Új Magyarország*, 1995. febr. 18. 16.p.); Magyary Zoltán: *Emlékirat az egyetemi ifjúság szociális gondozásának megszervezése tárgyában*. (Bp., 1929. 118–154., 172–173.p.); Petőcz Pál: *Az*

egyetemi Táncsics Mihály-zászlóalj történetének vázlata és főbb dokumentumai. (*Hadtörténeti Közlemények*, 1973. pp. 532–546.); Petőcz Pál: Egyetemisták és főiskolások Budapesten, 1944-ben. (*Ifjúsági Szemle*, 1985. 51–64.p.); Pintér István: *A Márciusi Front. Előzmények és zászlóbontás*. (Bp., 1987.); *Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak a XX. században*. (Szerk.: Tenke Sándor. Bp., 1993.); Salamon Konrád: A Márciusi Front. (In: *Értekezések a történeti tudományok köréből*. Új sorozat. 92. Bp., 1980.); Salamon Konrád: *Utak a Márciusi Front felé*. (Bp., 1982.); *Szárszó 1943. Előzmények, jegyzőkönyv és dokumentumok*. (Bp., 1983.); Tóth Pál Péter: *Metszéspontok. A Turultól a Márciusi Frontig*. (Bp., 1983.); Újváry Gábor: Egyetemi ifjúság és katolicizmus a „neobarokk társadalomban”. (*Levéltári Szemle*, 1989. 4.sz. 51–63.p.); Újváry Gábor: Egyetemi ifjúság a „neobarokk társadalomban”. A bajtársi szövetségekről. (*Valóság*, 1991. 5.sz. 64–73.p.)

Tótfalusi Kis Miklós vignettája